

TEZKİRELERDE YAPI VE YAPI TERMİNOLOJİSİ*

Nâmık AÇIKGÖZ**

Edebî eserin yapısının araştırılmasındaki gaye, “yüzeydeki bir takım fenomenlerin altında, derinde yatan bazı kuralların ya da yasaların oluşturduğu bir sistemi (yapıyı)”¹ ortaya çıkarmaktır. Genellikle tahkiyevî metinler ve şiirlere uygulanan bu bakış açısıyla, klâsik tezkireleri de ele almak mümkündür. Çünkü tezkireler, muhteva itibâriyle biyografik eserler kategorisinde mütâlaa edilen bir metin ise de, üslûp, mânâ ve fonksiyon itibâriyle, birer edebî eserler ve bir tür olarak teşekküllerinde, belli bir sistemin takip edilmesi beklenir. Tezkirelerin yapısı konusunda, bu sistemin ne olduğu ortaya konmalıdır.

Tezkirelerle ilgili olarak, bugüne kadar yapılan çalışmalarda, genel özellikler ve muhteva üzerinde durulmuş,² belâgat ve yapı özelliklerine dâir bir çalışma yapılmamıştır. Tezkirelerde yapı konusunun halledilmesiyle, bu tür metinlere bakış açısı, teklif edilen ve tartışmaya açık olan terimler vasıtasıyla, bir standarda kavuşturma yoluna girecektir.

Tezkirelerde yapıyı 3 ayrı kategoride ele almak mümkündür:

- 1) Kaligrafik düzenleme,
- 2) Kitap bütünlüğü açısından yapı,
- 3) Maddelerin bağımsız yapısı.

Bu üç maddeyi şöyle açabiliriz:

---

* Bu yazı, 17-19 Ocak 1992 târihlerinde, İLESAM tarafından Ankara’da gerçekleştirilen “Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu”nda sunulan tebliğin gözden geçirilmiştir.

** Prof. Dr., Muğla Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi.

1 Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul, tarihsiz, 7.baskı, s.167.

2 Haluk İpekten, *Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şu’arâ Tezkireleri*, Atatürk Ün. Yay. Erzurum 1986; Abdülkadir Karahan, Tezkire, *İslam Ansiklopedisi*. C. 12/1, s. 226-230; Tahirü’l-Mevlevî, *Edebiyat Lugati*, İstanbul 1973, s. 174-175; Nâmık Açıköz, Riyâzü’ş-Şu’arâ, VI. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul, 19-23 Eylül 1988; Ağah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi-Giriş*, Ankara 1973, C. 1, s. 249-396; Harun Tolasa, *Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi Tezkirelerine Gore 16. Y.Y.’da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, İzmir 1983, I. cilt.

1) *Kaligrafik düzenleme*: “Bilginin eski Türk harfleriyle sayfaya yerleştirilmesi” diyebileceğimiz *kaligrafik düzenleme*’de karşımıza çıkan ilk mesele, manzum mensur karışık metinlerde, mısra ve beyitlerin de satır anlayışıyla yazılmış olmasıdır (Ek-1) .

Bazı yazmalarda, mensur kısımlar satır, manzum kısımlar ise, beytin ilk mısra’ı birinci, diğer mısra’ı ise ikinci sütunda olmak üzere, mısra-sütun esasına göre yazılmıştır (Ek-2) . Kimi yazmalarda ise, satır ve mısra esasına göre yazım, karışıktır (Ek-3) . Yani, bu tür metinlerde, satır esası ile, mısra-sütun esasının birlikte kullanıldığı görülür.

Yazmalarda, her üç esasa göre yazılan metinler, yeni Türk harflerine çevrilirken, mensur kısımlar satır, manzum kısımlar ise, beytin mısraları alt alta gelecek şekilde yazılmaktadır. Bu tür yazım ile, metnin orijinalindeki kaligrafik düzenlemeye riâyet edilmemektedir. Yazma eserlere, bu tür yayınlardan hareket ederek varan bazı araştırmacılar, mısra ve beyitlerin alt alta yazıldıklarını görüp, karşılaştıkları mısra-sütun esasına göre yazılmış metinleri, sâdece sütun esasına göre okumakta ve böylece, beyitlerin ilk mısraları, kıt’aların ise birinci ve üçüncü mısraları alt alta, ilk sütun olarak yazılmakta, diğer sütunda yazılan mısralar ise, manzumenin devamı olarak kaydedilmektedir (Ek-4) .

Manzum-mensur, karışık yazmalarda, nesir kısmın başına “nesr”, manzum kısmın başına “şi’r, nazm, beyt, gazel, matla’, rubâ’î, kıt’a, kasîde...” gibi şekil ve tür adının yazıldığı görülmekte ve bir şairden yapılan manzum iktibaslarda, ayrı ayrı manzumelerden alınan beyitler arasına, “ve lehu, ve lehu eyzan, bu dahi, kezâ...” gibi âdiyet ifâdeleri yazılmaktadır. Bu tür kelime ve ifâdelerin, metin ile bir mânâ münâsebeti yoktur; sâdece, kaligrafik düzenlemede, her hangi bir karışıklığa sebebiyet vermemek üzere, yardımcı unsur olarak kullanıldıkları açıktır. Zâten bu yüzdendir ki, yazmaların çoğunda, bunlar, genellikle kırmızı mürekkeple yazılmışlardır.

Kaligrafik düzenleme anlayışı içinde mütâlâa edilebilecek bir diğer konu da, paragraf düzenidir. Bilindiği gibi, paragraf, metnin tamamı ile bir mânâ bütünlüğü arzeden, ancak, kendi içinde de bir bütünlüğü olan metin parçalarıdır. Klâsik devir Türk edebiyatında, yazmaların kaligrafik düzenlenmesinde kullanılmayan; ancak, matbaa teknolojisiyle kullanılmaya başlayan günümüz paragraf anlayışının değişik bir tekniğini, yazmalarda görmek mümkündür. Örneği çok olmasa da, bazı mensur metinlerde, paragraf anlayışı ile ifâde edilebilecek bilgi gruplarının başlangıcını belirtmek üzere, siyah veyâ kırmızı mürekkeple, ilk kelimenin üzerinin çizildiği görülmektedir (Ek-5). İlk mısra’ı ikinci sütuna yazılan beyitlerde de, beyit başını belirtmek üzere bu çizginin kullanıldığı vâkidir (Ek-6) .

2) *Kitap bütünlüğü açısından yapı*: Tezkirelerin, bir kitap olarak baştan sona belirli sistematipleri vardır: Genellikle, bir *Mukaddeme* veyâ *Dîbâce* ile başlar; arkasından esas metin kısmı gelir. Bu kısım, önce devlet ileri gelenlerinden şiir ile uğraşanların kaydedildiği, sonra da, kronolojik, alfabetik veyâ ebced sırası takip

edilerek şair sıralamasının yapıldığı yerdir. Latîfi tezkiresi gibi bazı tezkirelerde de *Hâtîme* bölümü bulunmaktadır.

3) *Maddelerin bağımsız yapısı*: Tezkire yazarları, eserlerine madde başı olarak aldıkları şairlerin biyografilerini, eserlerini ve eserlerinden örnekleri verirken, aynı zamanda, onun şiirlerine dâir görüşlerini, genel olarak sanatı hakkında kanaâtlerini ve hayatının muhtelif safhalarından kesitleri de kaydederler. Bundan başka, ele alınan şairin merkez olduğu çeşitli sosyal olayları da aktararak, devrin sosyo-kültürel yapısından bazı ayrıntıları aktarırlar. Tezkire yazarlarının, ana hatlarıyla zikredilen bu bilgileri sıralarken, belli bir sistem dâhilinde yerleştirme endişesi taşıdığı görülür. Çoğu zaman, edebî şahsiyetin hayatını takip eden kronolojik bilgi sıralamasında, verilen bilgileri şu başlıklar altında mütâlaa etmek mümkündür:

Mahlas,	Sosyal muhit,
İsim,	Hayatından kesit,
Memleket,	Eser,
Akrabalık,	Anekdotlar,
Tahsil,	Değerlendirme,
Meslek,	Örnek cümlesi ve örnekler,
Şahsiyet özellikleri ve becerileri,	Ölüm

Şüphesiz, her şairde, sıralanan bu başlıklarla ilgili bilginin bulunması söz konusu değildir. Bazı şairlerde de, şahsiyet özellikleri ve beceriler, hayatından kesit, sosyal muhit ve anekdotlar, birden fazla olduğu zaman, ayrı ayrı yerlerde olabilir. Aynı şekilde, şahsiyet özellikleri anlatılan bir şahsın değerlendirilmesinin bir kısmı bu başlık altında da değerlendirilebilir. Bazı değerlendirme cümle veyâ ifâdeleri de, örnek cümlesi içinde bulunabilir: “Bu birkaç metâli’-i mâtbû’ a anun eş’ârından ve eş’âr-ı sihr-âsârındandır.”³ gibi...

Bu tür bir bilgi sıralaması açısından, en fazla karışıklık arzeden tezkire Âşık Çelebi’nin *Meşâ’irü’ş-Şu’arâ*’sıdır. A. Çelebi, bildiği, duyduğu her edebî, sosyal, ekonomik, siyâsî ve idârî anekdotu aktarma endişesi taşıdığından, istikrarlı bir bilgi sıralaması takip etmez. Ancak onda da, bazı maddelerin aşağı yukarı zikredilen sıralamaya veyâ en azından başlıklara uyulduğu görülür.

Tezkirelerin bilgi sıralaması sisteminin genel görünümünden ayrılan bir özelliği Riyâzî’nin *Riyâzû’ş-Şu’arâ*’sında görmek mümkündür. Riyâzî, eserinin dîbâcesinde, diğer tezkirecilerin “şi’r-şinâsliğine ve târifh-dânlığına müte’allick îrâd-cikler”in, eserinin sayfa kenarlarına yazılan ve şairlerin ölüm tarihlerinin tartışıldığı, bazı şiir veyâ beyitlerin kime âit olduğu, hakkında delillere dayalı fikir

³ Latîfi, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ* (v.99a).

yürütmeleri olduğu anlaşılmaktadır. Bunlara, şimdilik “Derkenar” demenin uygun olacağını sanıyorum.⁴

Bu başlıklardan bazılarını alt başlıklara ayırmak mümkündür. Meselâ:

Akrabalık

- a- Birinci dereceden akrabalık (ana-baba-kardeş-çocuk),
- b- İkinci dereceden akrabalık (dede-amca-teyze-hala v.s.) ,
- c-Diğer akrabalık (neslinden gelme v.s.) ,

Değerlendirme

- a-Genel değerlendirme,
- b-Belirli şiirlerin değerlendirilmesi,

Ölüm

- a-Ölüm sebebi,
- b-Ölüm tarihi,
- c-Ölümüne düşürülen târih,
- d-Mezar mahalli.

Anekdotlar başlığı altında, tezkirelerde, “Hikâye, Rivâyet, Mutâyabe...” gibi başlıklar altında anlatılan veyâ “Mervîdür ki, Nakl olunur ki, Rivâyet olunur ki...” gibi cümlelerle başlayan ve devrin her hangi bir sosyal olayını aktaran kesitler ve müşâareler incelenebilir.

Bu başlıkları Sâgarî adlı şair hakkında tezkirelerde verilen bilgileri karşılaştırarak görelim:

Sehî Beğ-Heşt Behişt (Ayasofya Ktp. 3544, v.90a-b)

Mahlas: Sâgarî ‘Aleyhi’r-rahmetü

Memleket: Edirneli’dür.

Lakab: Gazzâz ‘Ali dimekle meşhûr u mezkûrdur.

Şahsiyet özelliği: Tabî’ati hezle mâyil, hüsniyyâtı dahı bî-misldür.

Mesleği: Pîşesi gazzâzlıkdur.

Şahsiyet özelliği ve becerileri: ‘İlm-i edvârda gûyende Usta Şems ile hem-dem ve sâz fenninde ‘Ali Pürtük’le mahrem olup kopuz-nüvâzlıkda bir mertebe ..... Hoş-tab’ nâzûk kimesne idi. Dünyâyâ merd-i mücerred geldi gitdi.

Örneğe geçiş cümlesi ve örnekler: *Bu beyt anundur:*

.....

⁴ Namık Açıkğöz, Riyâzî, *Riyâzî Mehmed Efendi, Riyâzü’ş-Şu’arâ*, (Basılmamış Yük. Lis. Tezi), Ankara Ün. DTCF, Eski Türk Edebiyatı Kürsüsü, Ankara 1982, s.3.

Ve bu kıt'a anun meşhûr olan eş'ârındandır:

.....

Âşık Çelebi-Meşâ'irü'ş-Şu'arâ, (M. Owens, Londra 1971, v.147b-148a)

Mahlas: Sâgarî

Lakab: Kazzâz 'Ali,

Memleket: Kadîmî Edirne'lidir.

Lakab: Saru Asma

Şahsiyet özelliği ve becerileri: (Mûsikî ile uğraşması) .

Anekdote: Sultan Selim meclisinde bulunması) .

Şahsiyet özelliği: Tab'ı hezle mâyil.....

Anekdote: (Amrî, Refikî ile müşâ'areleri) .

Örnekler: (Mezar taşlarına yazdırdığı kıt'a) .

Hasan Çelebi-Tezküretü'ş-Şu'arâ, (İ. Kutluk, Ankara 1978, s.444-445)

Mahlas: Sâgarî,

Memleket: Sâgar-i safâ-zuhûr-ı vücûdı hâk-i pâk-i Edirne'den şirişte....

Lakab: ol medîne-i bî-karîne ahalisi miyânında Kazzâz 'Ali dimekle şöhre-i herbâdî vü hâzır olmuştur.

Şahsiyet özelliği ve becerileri: Mutâyebât u nevâdirde hayli mâhir, nazîri nâdir, ehl-i sâz, barbut-nüvâz, mey ü mahbûbun âşuftesi.....

Ölüm kaydı: Peymâne-i vücûdı humhâne-i cihânda seng-i havâdisle şikeste vü münkesir olmamağla bezm-i hayâtda niçe zamân dâ'ir olup gâyetde mu'ammer olmuştu. Fâtih-i Kostantiniyye olan Sultân Muhammed Han devrinde yetişüp merhûm Sultân Süleymân Han'un evâ'il-i saltanat ve fermân-ı revânîsinde vedâ'-ı 'âlem-i fânî idüp.....

Şahsiyet özelliği: (Mezarının başına, selvi, badem ve şeftali ağacı diktirmesi ve mezar taşına meşhur kıt'asını yazdırması) .

Riyâzî-Riyâzü'ş-Suarâ, (N.Açıkgöz, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Ün. DTCF, Eski Türk Ed. Kür. Ankara 1982, s.119-120)

Mahlas: Sâgarî

Memleket: Edirnevî,

Lakab: Kazzâz 'Ali Çelebi'dür.

Şahsiyet özellikleri: Mahlası hasb-i hâli olup bir dem sâgarı elden düşürmez ve ol âyîne-i 'âlem-nümâyı eline alınca gözi dünyâyı görmez idi. Nitekim dimişdür:

.....

Hezde mükemmel dîvânı ve zamânı var idi. Ölmezden mukaddem merkadini kazdurmış ve nihâl-i bâdâm ve şeftâlûyla zeyn idüp seng-i mezârına bu ebyâtı yazdurmışdur:

.....

Ölüm kaydı:

a-Ölüm yılı: Evâ'il-i devr-i Süleymânî'de terk-i dünya-yı fânî itmişdür.

b-Mezar yeri: Edirne'de medfûndur.

Latifi-Tezkiretü'ş-Şu'ara, (Kayseri Raşid Ef Ktp.1160, v.86a-87b)

Mahlas: Sâgarî Rahmetu'llahi aleyh

Lakab: Kazzaz 'Ali demekle meşhûr

Şahsiyet özellikleri ve becerileri: Şu'arâ arasında hecv ü hezle meşhûrdur. Âlemde mey ü mahbûbun gâyetde âşüftesi ve şatranc u nerdün 'âşık u üftâdesidür. Vakt-i muhâverede ve hîn-i mükâlemede sühan-âferîn ve nükte-güzâr ve mahall-i mülâtafa ve mu'ârazada gâyetde şûh-tab' u şirin-güftâr idi. Bir sâzende-i barbut-serâ vü nagme-ârâ idi ki nagme-sâz-ı sihr-perdazı Hârût u Mârût'ı gökden indürürdi. Henüz pîr iken mahbûb u meysüz ve def ü neysüz olmaz idi.

Örneğe geçiş cümleleri ve örnekler: Bu beyt kendinün şâhen-i hâli ve beyyine-i ef'âlidür:

.....

Ve bir mahallde dahı dimişdür:

.....

Ekser meyl-i tab'ı hecv ü hezle olmağın hezliyyatı vâfir ve hüsnîyyâtı nâdir vâki' olmuşdur. Bu matla' anun eş'arındandır:

.....

Tarîk-ı hezde hurûf-ı teheccî üzere divanı ve bu husûsda tamâm iştihâr u 'ünvanı vardır. Bu beyt-i hezl-encâm Bâyezîd nâm bir şahs-ı müstehâm hakkında anun hezliyyâtındandır:

Anektotlar: Mutâyebe

Şehr-i Edirne, ki mecma'-ı ehl-i dildür, vakt-i şitâda kesret-i berf ü bârândan deryâ-yı âb u gildür. Şu'arâdan biri belde-i mezbûrenün kesret-i âb u gilinden âzürde olup bu beyt ile mezemmet itmişdür:

İlâhî lutf idüp kurtar bizi bu şehr-i bâtıldan
Kişi anı seyr itsün geçilmez âb ile gilden

Şehr-i Edirne'nün şu'arâsı bu beyti istimâ' itdükde münfa'il ü münkesir olup her biri bir beyt ile cevâb didi. Ammâ cümleden mezkûrun cevâbı müvecceh vâki' oldu.

Şahsiyet özelliği: Merhûm-ı mezbûr gâyetde pîr-i sâl-hurde vü rûzgâr-dide idi.

Ölüm kaydı: Sâl-i 'ömri 'adedde yüze yitmiş ve padişâhumuz devrinün evâilinde âhirete gitmiştir.

Şahsiyet özelliği: 'ömri âhirlerinde tâ'ib ü nâdim ü istiğfâr u i'tizâra müdâvim ü mülâzim idi. "Lâ-ihlâse mine'l-mevt" mazmûmî ile 'âmil olup kable'l-ecel merkadi yirini mu'ayyen ve kabri dâ'iresin birkaç nihâl ile müzeyyen idüp ser-i merkadinde bir nihâl-i serv-i sidre-hırâm ve miyân-ı meşhedinde bir devha-i bâdâm ve taraf-ı pâyında bir şecere-i şeft-âlû-yı şehd-fâm vaz' u nasb ile bu kıt'ayı seng-i mezârında yazmış ve meşhedî mermerinde kazmış idi:

.....

Bir de, Sâkî adı ile ilgili olarak, Sehî, Latîfî ve Âşık Çelebi'nin verdiği bilgileri metin üzerinde bölmeler yaparak görelim:

Sâkî İle İlgili Bilgilerin Sıralanması

<u>Sehi Tezkiresi</u>	<u>Latifi Tezkiresi</u>	<u>Âşık Çelebi</u>
Mahlas	Mahlas	Mahlas
Akrabalık	Memleket	Memleket
Memleket	Meslek	Lakab
Lakab	Lakab	Sosyal muhit
Tahsil	Değerlendirme	Ölüm kaydı
Şahsiyet özelliği	Örneğe geçiş cümlesi	Örneğe geçiş cümlesi
Değerlendirme		
Meslek		
Ölüm kaydı		
Örneğe geçiş cümlesi		

Sehî Beğ'den Sâkî: 1) Mevlânâ Sâkî 'aleyhi'r-rahmetü. 2) Âl-i resûl'dür. 3) Filibelidür. 4) Baldoğlı demekle meşhûrdur. Sâkî mahlası dimeğe bâ'is oldur. Heman babası ismine nisbetle muhtas olmagındur. 5) 'Ulûmı tertîb üzere görmüş, 6) kâmil, zü-fünûn, fâzıl, 7) eş'ârı eğërçi zenâne-reng lâkin yek-dest ve hem-rengdür. El-hâsil elfâzî letâfetden hâlî degüldür. Nazmı şîve-dâ, ve sözleri işve-kârdur. Bu cihetden gazeliyyâtı şîrîn ve edâsı rengîndür. 8) Rumili diyârında medrese virilüp 9) anda şuglde iken fevt oldı. 10) Bu ebyat anundur (79b) .

Latîfî'den Sâkî: 1) Sâkî sekâ'llahu serahu 2) Filibe'den, 3) kuzât tâ'ifesindendir.4) Baldır-zâde demekle ma'rûf olmanın Sâkî tahallüs itmişdir. 5) Şîve-i eş'ârda ve 'işve-i güftârda Necâti tarzına gitmişdir. Hoşça ebyâtı ve hoş-âyende kelimâtı çokdur ve ublûb-ı şî'rde tarz-ı Necâtî'den tefâvüt-i fâhişi ve noksân-ı zâhiri ol kadar yokdur. 6) Bu şî'r-i meşhûr anundur. Halk miyânların fark idüp temyiz idemedükleri eclden Necâtî'ye isnâd iderler: (87b) .

Âşık Çelebi'den Sâkî: 1) Sâkî, 2) Filibelidür.3) Baldır-zâde demekle ma'rûf olup ol münâsebetle Sâkî tahallüs ihtiyâr itmişdir. 4) Merhûm Merhabâ Çelebi'den işitdüm ki mezbûr şürekâmuzdan ve yârânumuzdandır diyü bu gazeli ki iller Necâtî'ye ve ba'zılar Kemâl Paşa-zâdeye isnâd iderler, ol ana isnâd iderdi. 5) Tarîk-i 'ilmde âhirete irtihâl itmişdir (148a) .

Bir şairin değişik tezkirelerindeki bilgi sıralamasını gördükten sonra, aynı tezkirecinin değişik şairler hakkında verilen bilgileri sıralarken takip ettiği bilgi yerleştirme düzenini şu tablolarda görelim:

Sehî

<u>Halîfî</u>	<u>Gazâlî</u>	<u>Gubârî</u>
Mahlas	Lakab	Memleket
Memleket	Şahsiyet özelliği	Tahsil
Hayatından kesit	Tahsil	Meslek
Eserleri	Meslek	Şahsiyet özellikleri
Değerlendirme	Eser	Değerlendirme
Örneğe geçiş cümlesi (v.62a)	Meslek	Ölüm kaydı
	Hayatından kesit	Örneğe geçiş cümlesi (v.84a-b)
	Şahsiyet özelliği	
	Değerlendirme	
	Örneğe geçiş cümlesi (v.80b-81b)	

Latîfî

<u>Halîfî</u> (Diyarbakr)	<u>Mesîhî</u>	<u>Zamîrî</u>
Mahlas	Mahlas	Mahlas
Memleket	Memleket	Memleket
Tahsil	Değerlendirme	Meslek
Hayatından kesit	Örneğe geçiş cümlesi	Şah öz. ve beceri.
Şahsiyet özelliği	Değerlendirme	Ölüm kaydı
Eser	Eser	a-Ölüm şekli
Değerlendirme	Anekdot	b-Ölüm tarihi
Örneğe geçiş cümlesi a-Mesneviden b-Dîvân'dan (v.71b-72a)	(v.140a-b)	Değerlendirme Örneğe geçiş cümlesi (v.107b)

Âşık Çelebi**Nehârî**

Mahlas
Memleket
Akrabalık
Değerlendirme
Şahsiyet özellikleri
Ölüm kaydı
Örneğe geçiş cümlesi
(141a-b)

Nihâlî

Mahlas
Lakab
Şahsiyet özellikleri
Memleket
Lakab
Hayatından kesit-İş/meslek
Ölüm kaydı
Değerlendirme
Örneğe geçiş cümlesi
Anekdot
(v.141b-145a)

Nûhî

Mahlas
Memleket
İsim
Meslek
Şahsiyet özelliği
Akrabalık
Meslek
Ölüm kaydı
Şahsiyet özellikleri
Örneğe geçiş cümlesi
(v.140a-b)

Hasan Çelebi**Gazâlî**

Mahlas
İsim
Memleket
Değerlendirme
Tahsil
Meslek
Anekdot
Hayatından kesit
Anekdot
Ölüm kaydı
Anekdot
(s.721-728)

Lem'î

Mahlas
Memleket
İsim
Akrabalık
Şahsiyet özellikleri
Tahsil
Değerlendirme
(s.841-843)

Sırrî

Mahlas
Memleket
İsim
Lakab
Şahsiyet özellikleri, becerileri
Meslek
Ölüm kaydı
Değerlendirme
Örneğe geçiş cümlesi
(s.470-471)

Riyâzî**İshak Efendi**

Mahlas
Akrabalık
Tahsil
Meslek
Şahsiyet özellikleri
Anekdot
Şahsiyet özellikleri
Anekdot
Hayatından kesit
Anekdot
Ölüm kaydı
Örneğe geçiş cümlesi
(s.31-34)

Ümidî

Mahlas
İsim
Tahsil
Sosyal muhit
Değerlendirme
Örneğe geçiş cümlesi
değerlendirme
Anekdot
Ölüm kaydı
(s.40-41)

Enverî

Mahlas
Memleket
Değerlendirme
Meslek
Anekdot
Örneğe geçiş cümlesi
(s.44-46)

Sâlim-Tezkiretü’ş-Şu’ara, (İstanbul Ün. Ktp. No: T 2407)

<u>Hâfız</u>	<u>Sûzî</u>	<u>Münşî</u>
Mahlas	Mahlas	Mahlas
İsim	İsim	İsim
Memleket	Şahsiyet özellikleri	Memleket
Meslek-Lakab	Memleket	Akrabalık
Şahsiyet özellikleri	Akrabalık	Tahsil
Değerlendirme	Değerlendirme	Meslek
Sosyal muhit (v.79a-b)	Ölüm kaydı Örneğe geçiş cümlesi (v.125b-126a)	Şahsiyet özellikleri Değerlendirme Örneğe geçiş cümlesi (v.207b-208)

Safâyî-Tezkire-i Safayi, (Süleymaniye Ktp. Es’ad Ef.No: 2549)

<u>Sırrî</u>	<u>Rahmî</u>	<u>Hâfız</u>
Mahlas	Mahlas	Mahlas
İsim	İsim	Memleket
Memleket	Memleket	İsim
Değerlendirme	Akrabalık	Meslek
Meslek	Tahsil	Lakab
Eser	Örneğe geçiş cümlesi (v.97b-98b)	Tahsil
Ölüm kaydı (yıl)		Değerlendirme
Örneğe geçiş cümlesi		Örneğe geçiş cümlesi
Ölüm kaydı (Düşürülen târih) (v.125b-127a)		(v.58a-b)

Sonuç

Tezkirecilerin bilgi sıralamasında takip ettikleri yolun bazı tezkirelerdeki görünüşünü bu şekilde tespit ettikten sonra, verilen bilgilerin şu başlıklar altında incelenmesini ve birer “tezkire yapı incelemesi terimi” olarak kullanılmasının tartışmaya açılmasını teklif ediyorum:

Mahlas kaydı, İsim kaydı, Memleket kaydı, Akrabalık kaydı, Tahsil kaydı, Meslek kaydı, Şahsiyet özellikleri ve beceri kaydı, Sosyal muhit kaydı, Hayatından kesitler kaydı, Eser kaydı, Anekdotlar, Değerlendirmeler, Ölüm kaydı, Örneğe geçiş cümlesi, Derkenarlar, Diğer.

Bu tür bir yapı incelemesinin üç faydası vardır. İlki, her tezkirenin yapısının ortaya çıkmasıdır. İkincisi, yapılacak karşılaştırmalarda, verilen bilgilerin bir-biriyle mukâyesesi kolaylaşacaktır. Üçüncüsü ise, ileride bilgisayara yüklenecek tezkire metinlerinde, aranan bilgilerin tam dökümü kolaylaşacak; dolayısıyla değerlendirmeler hem daha gerçekçi, hem de daha hızlı yapılabilecektir.

Ek-1

کامی گویند خودی درجه غلبه و اسیر کرم است در هر حال از هر چه بود اول غیر از این است که بعد از این سبب است و اول خود
 و استنباطی که طبعی بود و موافق با این که در هر حال از هر چه بود اول غیر از این است که بعد از این سبب است و اول خود
 ختم فایده بیشتر خود نیز حاصل کرد که در هر حال از هر چه بود اول غیر از این است که بعد از این سبب است و اول خود
 عمل و فایده بیشتر خود نیز حاصل کرد که در هر حال از هر چه بود اول غیر از این است که بعد از این سبب است و اول خود
 کلام احدی باشد که در هر حال از هر چه بود اول غیر از این است که بعد از این سبب است و اول خود
 صندری هم طوالتی که با فایده بیشتر خود نیز حاصل کرد که در هر حال از هر چه بود اول غیر از این است که بعد از این سبب است و اول خود
 اول خود بود که در هر حال از هر چه بود اول غیر از این است که بعد از این سبب است و اول خود
 کلمه خود بود که در هر حال از هر چه بود اول غیر از این است که بعد از این سبب است و اول خود
 تا که در هر حال از هر چه بود اول غیر از این است که بعد از این سبب است و اول خود
 عرض ایستاد بود که در هر حال از هر چه بود اول غیر از این است که بعد از این سبب است و اول خود
 طغیانی الهی در هر حال از هر چه بود اول غیر از این است که بعد از این سبب است و اول خود
 فتنه بکن برادره باشا طغیانی در هر حال از هر چه بود اول غیر از این است که بعد از این سبب است و اول خود
 عیبش برادره باشا طغیانی در هر حال از هر چه بود اول غیر از این است که بعد از این سبب است و اول خود

Riyâzî, Riyâzû'ş-Şu'arâ, İ. Ü. Ktp. No: 4098, v.6a

صفا و استماع امر نظر اصفا بر سر و منته ایله بر قدری پسند
 خفت ایله خوفاغ کنایش حساب به برکز نظر ایله کنایش نظر و بالجه
 سابق الذکر انصاف و نکته و ان و امر ایستفاده شده نام و خمس تنوع ایله
 صاحب کتاب و دولتی ایلیک استغاری وسط مقصد لیسید بر مطلع
 اکلدر حایه سانی بیاله صوکنه رنانه ای امان ایستفاده اول وانی
 دلبر کجی کنی امان ایستفاده و روی و لده ایله و روز نای جهان
 بزور تهر فالگر کجی وانی جامع رسته نه نیمی معنیسا وندی
 پاه شاعر و ورنه نقل اندکی معام خطوط با فون تانی در
 و فن نقشه و مانند مابنده کلانخانه اشعار و کلشانی و خندوبه
 و نعت و عذارسی و لدر بر مطلع اکلدر معانی مجرای او و پسته
 و ونه و ونه و کتاب اولره کوز باشغ فطره فطره چکیده شریک
 اولوره بو منظره وانی آنوکی اشعار ندره و قتلای پنج لایر بلبل
 عاشق فانی الجدر لعل و دست و کیم امر صدمه جامع باله و کوشش

Latîfî, Tezkiretü'ş-Şu'arâ, Kayseri Raşid Ef. No: 1160, v.58a

Ek-3

مردی
نهارک

نهارکی مردی بود مالیه و قدیغند قصیده مذکوره بودم المانع مثبت سره من سفت
 اکلان خاکاوان و سنیج جوی غلم و نقره لایکستان اولوانه شعور و شعور شوی آیین در
 طایف اولاندر که برندیغ اولوغون طوغنه آه ذوق بیخون قرقر کیجه دلمون اولان
 یا یا و یکد وقت قاری سولر برشته ده اولون طرفه جیبری بلن طوغور و دیلر یا
 علی فلک برندیغ شاعر سنیج و کیجه قدیمی اولانی برشته کتابی تا غیر در حالت
 سنیج که مذکور اولان ککر که اولو کردار و در و زانده شطرنج کنگه سینه خرد و برتدار
 تحصیل طوطه و کسب غن خط و اولوب بیرون و ریب یوز زین و لغت و لغت الیکور
 اول شکت شعور اولور این جمع اولور کیجه قلم انشا و کجده نغم کایات الیکور
 شاهن با لنگه و می سان و دست لنگه کجها قرطال یاری : شمشاد او

اصفیلر کیمی یوز اولدی کسب سنیج	اندور کدغز اولدی باغ ضایح سنیج
بزم سنیج و قدیغند سوزنلر ایلک	آکم می گلکو طوغنه شوزن کلان سنیج
جسمه کدغز سنیج جان سنیج بر ریاض	جان نیشلر بلان لئاسر ایلان سنیج
اشخ سنیج یوز سنیج سنیج بر یوز لیلان	آکنه کدغز روشن اولسون برضو جان
سایه دور قد و قدیغند سوزن	آکم باقی کل بریز دوران سنیج
ای غلری غلر ایش کدغز سخن فورت اولان	شاهد وضع و زلر سوز اولان سنیج
اوله فی ما خان اولور و غنن با کدغز	شاه دوران اولور و غنن با کدغز

با کدغز بر کدغز و کدغز باغ وضوان اولور و غنن با کدغز . تشنگلار انش اولور
 آس حیوان اولور و غنن با کدغز ای غلر سنیج نایر شوزن زوی شمشاد اولور و غنن با کدغز
 اولور سوزن دور ییلان و کدغز کلان
 کدغز طفل ایشک و فی شطرنج هواسیم
 کوز نار سوزنوب قار و قوشالان

تنگه و سنیج کدغز کدغز اولور اولان اولمشد قزاق اوله ایلک ایلک اولمشد
 سوزلده اشار اولان کدغز تن کایله مام کسب سنیج معبر راست قلبه لایق کدغز
 سنیج یوزن ایشلر کلک کدغز لایق کدغز لایق کدغز لایق کدغز لایق کدغز لایق کدغز
 کدغز لایق کدغز لایق کدغز لایق کدغز لایق کدغز لایق کدغز لایق کدغز لایق کدغز
 و نیا و سنیج کدغز لایق کدغز لایق کدغز لایق کدغز لایق کدغز لایق کدغز لایق کدغز
 انشادن حسیره کدغز کدغز کدغز کدغز کدغز کدغز کدغز کدغز کدغز کدغز کدغز
 المات سلام بن الین کدغز جمله سوزن کدغز کدغز کدغز کدغز کدغز کدغز کدغز کدغز
 اولوشت فرقه و انکان هر طرفه لاله فی کدغز کدغز کدغز کدغز کدغز کدغز کدغز کدغز
 کدغز کدغز کدغز کدغز کدغز کدغز کدغز کدغز کدغز کدغز کدغز کدغز کدغز کدغز کدغز

Âşık Çelebi, Meş'irü'ş-Şu'arâ, (M.Owens neşri) , v.140a-141a

Ek-4

Türkü

Hazır ol vaktuna Mosku kırılı
Okudup her yerde ferman-ı gali
Her taraftan telâi nida ederler
Halk için baş ve can feda ederler
Hazır oldu cümle zam sıpañı
Din-i İslâma fırsat venir ehli
Toplan inahliyyen eyledi töpçü
Akırlar ilinden pac-ı haracı
Şevketli emretti eyledi alay
Niçe yüz bin Tatar elinde ok yay
Rumeli askeri doldu kârhanlar
Deli levent atlı niçe yayaklar
Osmanlı kuffarı yoktan sayırlar
Şehitlik gânimet derler sayırlar
Gâffet uykusundan İslâm uyandı
Şevketli Padişahı İslâm uyandı
Sultan Mustafa'ya dua ederler
Dayan küffâr henüz İslâm uyandı
Cebeciler hazır etti silâhı
Putları söndürür İslâm uyandı
Çekip gelmektedir çok arabacı
Yen(i) çeri kulları İslâm uyandı
Kenm Sultan der Han- Kırım Sahrayı
Çapür venir şimur İslâm uyandı
Anadol'da küşad oldu bayraklar
Beylerin Beyleri İslâm uyandı
Kılavlı kılıçlar kıyma kıyarlar
Muhammed aşkınâ İslâm uyandı

ünü adını taşıyan
severlik dolu bu
metni yazmıştır.

2) Bu türkü o
devirde revaçta idi.
O zaman, adam-
cağız sadece kağıda
tanınmış bir şarkıyı
çıkarmıştır.

Transkripsyonu
muzda rastladığımız
zorluklara biraz
değinelim şimdi.
Dizelerin ntm6-5,
11 dir. Bu öge ün-
lülleme için bize
bayağı yardım etti.
Diğer bir taraftan,
başlangıçta yazar
seslileri özenle not
ediyor. Fakat beşinci
dizeden sonra bu
övgüye değer
gayretten vazgeç-
iyor. On birinci
dizenin son keli-
mesini okumada
zorluk çektik,
"kârhanlar" nihayet
okuduk, büyük bir
ihtimalle bu türkü
için "kârhaneler"
yerine icat edilmiş
bir kısaltma olması
lâzım.

ساختار اول و تکامل و موصوفه قرالی
او قودوب هر زینه فرمان غالی
هر طرفدن دلال نذا اندر کر
حقا بچون باش و حان فدا الیدر
خا خیر اولدی تجله ز ارم سپاهی
دین اسلامه فرصت ویرد اچی
طوبلری همیا ایلدی طوبچی
الوز لربلندن باج خراجی
شوکلوا ارمیندی ایلدی لای
نیجه یوز بیک ناکار ائنده اولدی
روتم ایلی عسکری بولدی کیشلر
دلی لوندانلو نیجه بیسقلر
عغانلی کفار عی بو نندن مسیقلر
نشهید لیک غنیمت دیر ارضیقلر
منه عشقه اسلام اولدی

غفلت اویقوسندن اسلام اولدی
شوکتو بادشاه اسلام اولدی
سلطان مصطفایه دعایدر
دیان کفار هونو اسلام اولدی
جیبی لر حاضر ایتدی سلاخی
بولدی صندور اسلام اولدی
جکوب کلمده در حوق عرباچی
بکیری قولدی اسلام اولدی
فرم سلطان کدیور خان قوجم خراچی
چابول ویر بر شهیدی اسلام اولدی
انادوله کشتا اولدی یوقلو
بکیر لری بیلر اسلام اولدی
قلاولی قلایه نیجه قیاد لر
منه عشقه اسلام اولدی

J.L.Mattei, "III.Mustafa Zamanına Ait Bir Savaş Türküsü",
Tarih ve Toplum, İstanbul, Eylül 1991, S.93, s.6-8 (134-136)

Ek-5

بهره‌شکر ابدی بوجهر سفارت بر بر نوبه ابراکوش زده ساعده
 از حافی اولده انقاده پسته ابن اولوب وزیر خال بوجهر لکنی
 صردی هم زردم اولدی التوت بنی خرفنگار استر کسی کردون
 فی الواقع اول مرصدا ربا بولوب طغوز بوز یعنی طغوزده نامر لا
 و ناکام بود و بهایر یوفا اقتیده زهی نامیدی زسی نامرادی

v.29b

v.29a

کالای مهجن او صحت و خیر بلغمس المیز لنجای تو نج بانزده
 طوغوز طفل ایدرم مادر ایا طون کچه فریاد ایلین بوجوخ ناوچا
 کاهی بو کوزده شعر ذمی در ابدی نظم اغلیوب واریم اگر کم همتان اولره
 حلامم ایلیم اول غنچه شادمانی بی طبل و علم خرم واقلم فنایر
 باش اغریسیدر ولولا کوس کوز انوری فرزند سبتولدر کولور

v.32b

اعتذار کونه ایلا استغفار بوز مشر امدی نتم کم دیشدر نظم
 خطه روده در عنق نهال اقبال اوز لیه خاک خراسان و عاتقی برور
 مرویدر که دار الملک هندستانده دیوان بلاغت عنزانلرنیک
 کمال شتهاری وار ایش نتم کم شعرای هنددن بری ایلندر بیغ
 باقی که قدح بدست ساقی نکذا یکن نکته بغل و دش طاقی نکذا
 هر کس برید نظم نکینش گفت از جوده فضل صبر باقی نکذا

v.37b

Ek-6

سینه یه کوندر عصای نیرکی دو - طاینبول نسون بویک بریا چنط
 بنه سودای غم عشقی ایله لدرک دو - باشی بعدده بکون جنی اول سحرک
 پاکر یوز سورودن ای هر دقدی دو امن زیبا که هر کز دکرال
 کور کور وار ب نیچ آه اینیم کلز اولرک سنوا انصا ابلرک
 بنت اکلر ننگ خاطر ابلر آردا کعب اکلر س کوبه وار عالم
 بو بر جیت خاتم قصبه سننذر - النون آدن بو ابلر ایزر ایزر نمانا
 بو بلر ایل طغلوب الله نیر خاتم کون نرانی نه قول بلطه اکر اللر
 او بکنوش دین بار مجو خاتم نیچر انز نه دل صوقول ایشنگ
 سر اعلکت بکن اولادی خاتم باکن او بکوال کونر اغیار بو
 خلقه نا کلکل لعنی دشر خاتم دو سم انز نه هر ادر که صفت قضا
 ده سنگ زارنی سوزدی خاتم بزم قدر کدهینه ماهیه ایلر بکرز
 که قوش باشنه بر طاس بر اعلک خاتم عالمی فصل مهار ایلدی سر هر کون
 باشنه نوزیه بیلر نه بر وادین کلا عانس که غنچه مشید ایلر
 دلرک دال قوزغ نمان کلشن سر کوزن و صناد و شوق اولر
 صبح اولر کچر دکنهدی شمع روشن اولر کچر بهانه اولر کن بهانی

ابلر کلا کلنجی جهانک بهانه سن رسته زوز نر کلشنه مهر ایما
 غنچه طغلبیک کلون نر ایلر ایلر کلا کونر جلد و سامان لکن دست
 امان دکل غوزن کیدر شام کلرک دون غنای وار ایلکن نر کلشنه
 شدی رتبه خلد و کل اصلا حنا ظلم ابلر مانع اولوب قونر سنیم
 کیر مبدن آردن بویک ال میمنی صوکیه آقا بنه اهل اولاب
 جلد و صغیر کیر میلساغی کلا زاهد صومعه دعوت ایلر
 بنجانر بنجیدر چوزوم ذوق نر ایل اول صدق تخلص ایلر
 کلزار حسن و ملاحکت سر و آرا ده سی ایلدی امری جلی
 صدق اول عاشق اولداده سی ایلدی بر رقیب مغلومی
 اولوب که تعریف صدفی نامنه بو معجانی دیش ز
 اسرن سنرک ای خدی کیم کوزم اولر رقیب باشی بو نیم
 ایلدی د - نامی رجبدر زلفونی در ابو السنور زاده محمد
 انز بیک فرزند کرای سی اولوب چهار ارکان کعبه دولت
 و انجال اولان وار سی سلیمانیه دن رنزه در رس ایلکن برود
 جهان خانی ابلر عبد الکریم جلی ننگ شرف ملازمته نابل

•••